

Anna Petitova-Bénoliel, *L'Église à Prague sous la dynastie des Luxembourg (1310-1419)*, Hilversum, Verloren Publishers, 1996 ss. 222, 16 map, il., fot.

Książka francuskiej badaczki pochodzenia czeskiego, wydana w końcu ubiegłego roku w Holandii, mieści się w nurcie, uprawianej z powodzeniem również w Polsce, historii społeczno-religijnej. Ramy chronologiczne pracy nie wymagają szerszego uzasadnienia. Rządy dynastii luksemburskiej, tak mocno związanej z historią Polski, to okres jednorodny, okres potęgi państwa czeskiego, kończący się jednak tragicznym akordem rewolucji husyckiej. Natomiast temat książki nie jest łatwy do zaklasyfikowania. Autorka sama definiuje go jako socjotopografię Kościoła praskiego, podkreślając równocześnie wagę zastosowanej przez siebie metody kartograficznej. Pojęciem kluczowym jest dla niej „réseau ecclésiastique”, przez które rozumie ona wszystkie instytucje kościelne (parafie, kaplice, kapituły, klasztory, szpitale i leprozoria oraz begináže) działające na terenie Pragi w XIV stuleciu. W rzeczywistości praca wykracza poza prosty opis pozycji tych instytucji w przestrzeni urbanistycznej i społecznej miasta. Pokazuje bowiem ich miejsce w polityce wewnętrznej kolejnych władców z dynastii luksemburskiej, dla których pobożne fundacje i darowizny często były narzędziem propagandy.

Podstawa źródłowa dla tak zakreślonego tematu to przede wszystkim źródła dokumentowo-aktowe, zwłaszcza zachowane w archiwach „Libri erectionum” (zapiski o fundacjach i uposażaniu świątyń i ołtarzy), „Libri confirmationum” (listy obsady godności kościelnych) oraz „Protocollum visitationis” Pawła z Janovic z lat 1379-1382. Podstawę źródłową uzupełniają kroniki z XIV i XV w.

Omawiane studium składa się z trzech części. Pierwsza część przedstawia rozwój praskich instytucji kościelnych w XIV i w początkach XV w. na tle polityki Luksemburgów wobec Kościoła czeskiego. Pانونanie Jana Luksemburskiego (1310-1346) Autorka ocenia jako trudne dla Kościoła, ze względu na jego bezceremonialną politykę finansową i konflikt z biskupem praskim. Z tego okresu pochodzi

zresztą tylko jedna fundacja królewska — kartuzja w Smíchovie na lewym brzegu Wełtawy. Fundacja arcybiskupstwa w 1344 r., która otworzyła nowy rozdział w dziejach Pragi i całego Kościoła czeskiego, to wyraz nowej koncepcji stosunków państwa z Kościołem, którą realizował następca Jana — Karol IV jeszcze jako jego współrządca. Rządy Karola (1346–1378) stanowiły okres ścisłej współpracy z Kościołem lokalnym i papieżem. Świadczą o niej liczne fundacje królewskie (m. in. 7 klasztorów), dokonywane z osobistej pobożności i ze względów polityczno-administracyjnych (np. chęć pobudzenia rozwoju Nowego Miasta Pragi). Za panowania Wacława IV (1378–1419) dochodziło do coraz częstszych konfliktów z arcybiskupem praskim, nabierała mocy ruch reformatorski. Zachowaniu dobrych relacji nie sprzyjała też sytuacja w Kościele powszechnym, rozdartym Wielką Schizmą. Wacław IV nie dokonał żadnej osobistej fundacji, ale wydał liczne przywileje umacniające fundacje ojca.

W pierwszej części książki Autorka zamieszcza również wiele cennych uwag na temat organizacji i funkcjonowania archidiecezji praskiej w pierwszym półwieczu jej istnienia, podkreślając zasługi pierwszego arcybiskupa Ernesta z Pardubic. Administracja archidiecezji opierała się na systemie beneficjów i delegacji. W latach siedemdziesiątych XIV w. ustabilizował się ostatecznie urząd oficjała i wikariusza generalnego. Budowa sprawnej administracji była niezwykle ważna, jeśli zdać sobie sprawę, że stolica Czech stanowiła wielkie centrum kościelne. Według szacunków A. Petitovej przed wybuchem rewolucji husyckiej w praskim kompleksie urbanistycznym funkcjonowały 44 kościoły parafialne, 25 klasztorów, 25 kaplic i 6 szpitali (s. 51). W dużej mierze były one rezultatem wzrostu gorliwości religijnej świeckich (szlachty i patrycjatu) w końcu XIV w. Autorka stawia w tym miejscu ciekawe pytanie, czy wzrost liczby fundacji pokrywał się w czasie z okresami klęsk żywiołowych i zarazy (s. 56), nie dając wszakże jasnej odpowiedzi.

Druga część pracy ma charakter katalogowy. Autorka opisuje po kolei obiekty sakralne istniejące w Pradze przed rewolucją husycką, poczynając od kościołów parafialnych, kaplic i beginaży, poprzez klasztory i szpitale. Czyni to w porządku geograficznym, oprowadzając czytelnika po lewym brzegu Wełtawy (zamek królewski, Hradczany, Małe Miasto), następnie po Starym Mieście, w końcu zaś po Nowym Mieście i Wyszehradzie. Staranne zestawienie informacji o okolicznościach fundacji każdego z tych obiektów i ich historii, rozproszonych dotychczas w źródłach i literaturze przedmiotu, jest jednym z głównych walorów omawianej publikacji.

Natomiast w trzeciej części książki obiektem zainteresowania stają się ludzie — duchowieństwo diecezjalne i zakonne, będące gospodarzem opisanych wcześniej obiektów. Autorka podkreśla złożoność stosunków między klerem parafialnym, zakonnym i świeckimi, przypominając zadawnioną wrogość pierwszej z tych grup wobec zakonów żebrzących. W stosunkach laikatu z klerem w drugiej połowie XIV w. wyraźna była niechęć władz miejskich Pragi wobec szeroko rozbudowanej domeny kościelnej. U schyłku tego stulecia świeccy stali się widownią, a wkrótce i uczestnikami, narastającego konfliktu między klerem reformatorskim a zakonami żebrzącymi i duchowieństwem parafialnym. Ciekawe wydają się spostrzeżenia Autorki dotyczące „topografii” rozwoju ruchu reformatorskiego. Czeska *devotio moderna* narodziła się w Starym Mieście Pradze, tam bowiem mieścił się uniwersytet i sławna Kaplica Betlejemska. Po śmierci Jana Husa, wraz z radykalizacją ruchu jego centrum przeniosło się do kościoła Matki Boskiej Śnieżnej na Nowym Mieście. Zdaniem A. Petitovej przyczyniło się to do zmiany społecznego zaplecza ruchu husyckiego, odsunięcia umiarkowanych intelektualistów uniwersyteckich i ostatecznego zwycięstwa nurtu radykalnego (s. 185–186). Jak wiadomo, owo zwycięstwo oznaczało katastrofę Kościoła praskiego, zniszczenie dużej części jego substancji materialnej.

W zakończeniu pracy Autorka podkreśla rolę Pragi jako centrum religijnego wyjątkowej wielkości i znaczenia w porównaniu z resztą kraju. Jednocześnie w obrębie samej Pragi widać wyraźne dysproporcje w rozwoju urbanistycznym, od którego zależał poziom bogactwa kościołów, stosunek świeckich do kleru i do ruchu reformatorskiego (s. 189). Oczywiście pełniejszą ocenę problemu mogłoby ułatwić porównanie Pragi z innymi miastami Europy Środkowej w tym okresie. Autorka jest tego świadoma i sama postuluje studia komparatystyczne, nie próbując jednak sięgnąć do istniejących już opracowań, chociażby polskich. Jest to jeden z poważniejszych mankamentów tej książki. Można też żałować, że w publikacji odwołującej się tak mocno do geografii historycznej, techniczny poziom map i planów pozostawia wiele do życzenia. Te braki nie mogą jednak przesądzić generalnej oceny książki, niewątpliwie ważnej dla mediewistów polskich.